

Ганна Воробйова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІТИЧНИХ МЕТАФОР

Hanna Vorobiova

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

GENDER PECULIARITIES OF USING POLITICAL METAPHORS

The article analyzes the gender aspect of political communication. Subjects of the article study gender-sensitive use of political metaphors. The connection between political speeches, metaphor in politics, gender and image was considered. This article provides examples of metaphors in political discourse from different countries and concludes on basic gender-sensitive use of political metaphors. The text provides examples of manipulation consciousness of people to achieve results and legitimize actions of politicians. The author gives a practical example analysis of peculiarities of gender as a sociocultural factors on forming tendencies of political metaphors. Also, the article considered gender dimension in the use of political metaphors by subjects of policy according to gender.

Key words: gender, communication, political metaphor, image, political discourse.

Будучи складним соціокультурним феноменом гендер в останні роки привертає увагу дослідників у галузі політичних наук. У контексті останніх досліджень врахований зв'язок між гендером та основними механізмами використання політичних метафор. Спираючись на дослідження когнітивної метафори та враховуючи, що ця символічна мовленнєва конструкція є ментальною формою та уособлює основні конструкції, що є у свідомості людини, можна говорити, що вона опредмечує знання про об'єкти номінації. Якщо до цього дослідження додати таких фактор, як гендер, то можна прослідкувати, яким чином об'єктивують реальність жінки у політиці та чоловіки. У такому ракурсі йдеться здебільшого про публічну політику та позиціонування суб'єкта у цьому просторі. Варто зауважити, що гендерна проблематика стала об'єктом дослідження політичних лінгвістів у 70-ті роки. Важливо наголосити, що політична метафора є одним з найефективніших механізмів прагматичного впливу. Політична метафора є дієвим механізмом впливу на свідомість людей, що порушує наступну проблему: які метафори використовують жінки у політиці, щоб досягати своїх цілей, а також які механізми притаманні чоловікам у політиці, що допомагають їм легітимізувати свої дії. Когнітивна модель політичної метафори розробила методологію дослідження політичної метафори, яка у цьому дослідженні береться за основу. Відповідно до традиції, яку заснували американські дослідники Дж. Лакофф та М.Джонсон, а далі розробив Ж.Фоконьє та А. Тернер (теорія концептуальної інтеграції), у статті пояснюється структура метафори як такої, яка складається зі сфери-мішені та сфери-джерела. Незважаючи на наявність у сучасній науці декількох підходів до трактування структури метафори, за основу береться традиційна модель двохярусної структури.

Гендерні характеристики політичної метафорики, які гіпотетично пов'язані як з особливими сферами-джерелами метафоричної експансії, так і з гендерною специфікою адресатів і адресантів відповідних актів комунікації¹.

Гендерні особливості політичної метафорики, як і мови будь-якої нації, варто досліджувати на основі вивчення культурного підґрунтя, традицій та архетипів, які сформувались протягом століть у свідомості народу та сьогодні проявляються у переконаннях, інтересах та вподобаннях. Дослідниця Л. Синельникова вважає, що провідну роль в лінгвістичному позиціонуванні людини відіграють гендерно марковані одиниці, тобто одиниці, що фіксують статеву приналежність референта.

¹ Будаев, Э., Чудинов, А. (2006). *Метафора в политическом интердискурсе*. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 116.

Гендерно марковані одиниці – це суттєві прояви пізнання світу крізь призму чоловічої чи жіночої свідомості, що виявляють особливості номінативної й комунікативної діяльності чоловіків і жінок, визначені статтю особливості мовної діяльності та мовної поведінки. На відміну від лінгвістів, які зосереджують увагу на номінації політичних метафор, дослідники у галузі політичних наук акцентують увагу на впливі політичної метафори на той чи інший політичний процес (парламентські дебати, звернення високопосадовців до населення посередництвом публічного виступу чи публікації у виданні, передвиборчій агітації). У даному контексті робиться акцент на гендерному підході до дослідження політичних метафор. Про вагомий внесок гендерної лінгвістики для дослідження поведінки суб'єктів політики зауважує учений В. Маслова. Аналітик зазначає: «Якщо людина в культурі і мові росіян і білорусів є нейтрально позитивна істота, то зі сприйняттям жінок у слов'ян все складніше»¹.

Завдання, поставлені у ході дослідження:

1. з'ясувати місце гендеру у поведінці суб'єктів політики;
2. дослідити політичні метафори, які використовують чоловіки та жінки у процесі формування політичного іміджу;
3. на практичному кейсі проаналізувати особливості впливу гендеру як соціокультурного фактору на формування особливостей використання політичних метафор;
4. знайти місце гендерним особливостям використання політичних метафор у складній системі політичних наук.

Важливо розуміти, що таке складне явище, як політичні метафори аналізуються у міждисциплінарному контексті, на перетині політичних наук, політичної лінгвістики та соціальної філософії. Усі три галузі роблять акцент на різних особливостях, тому завдання цього дослідження полягає у поєднанні висновків інших галузей та формуванні нового бачення політичних метафор.

Вчені у контексті теорії критичного дискурс-аналізу розглядають соціальний, гендерний (статевий) та етнічний аспект нерівностей у суспільстві. У даному контексті політична метафора розглядається як фактор узурпації влади або дискримінації будь-якої соціальної сфери чи прошарку. Варто зазначити, що критичні дослідження у сфері фемінізму повторюють архаїчне уявлення про жінку як пригнічену соціальну групу. Учені у межах цього напрямку аналізують багатофункціональні комунікативні проблеми, які є наслідком пригніченого становища жінок у патріархальному суспільстві. Дослідники Э.Будаєв та А.Чудинов зауважують на тому, що найбільш яскраво специфіка політичної метафорики у контексті розрізнення Заходу та Сходу відобразила основні стереотипи, пов'язані зі сприйняттям населення країн цих регіонів. Відомо, що особливості політичних метафор Сходу проявляються в гендерних стереотипах ісламських держав. Дослідження політичної метафорики Заходу і Сходу доводить, що завдяки політичній метафорі можна протиставляти політичний режим країн за допомогою апелювання до жіночого чи чоловічого начала. Це дозволяє зробити висновок про те, що метафорична картина політичної дійсності часто структурується відповідно політичного дискурсу. У дослідженнях вчений Б. Льюїс наводить особливості східного політичного дискурсу. У книзі «Іслам і Захід» він наголошує на тому, що на «Заході політичних лідерів порівнюють з капітаном чи тим, хто за штурвалом корабля, то на Сході це порівняння пов'язане з успіхами в їзді на коні»². Метафора лідерства у мусульманському світі зображується як вправність у їзді на коні. Також для метафоричного контексту та образності у зображенні лідера використовувалась кореляція політика з тим, хто закриває своїх підданих від сонця, на відміну від західних лідерів, яких часто асоціювали себе з сонцем, яке своїм світлом освячує усіх людей. Прикладом цього є традиційна метафора часів короля Франції Людовіка XIV (Король Сонце) та образ князя часів Київської Русі Володимира Великого (Красне Сонце).

Найбільш поширеною метафорою для політичного дискурсу західних країн стала кореляція ворога з «насилником», що пов'язано з давньою традицією позиціонування себе як освіченої та прогресивної частини світу. Гендерний аспект цього полягає в тому, що образ «насилника» подається як агресивного чоловіка, від якого потрібно захистити слабку жінку, яка піддається насильству. Наукові висновки щодо цієї тези надав дослідник Т. Рорер, який проаналізував метафори, які використовувались президентом США Дж. Бушем для пояснення політичної ситуації в Перській затоці в період у серпні 1990 по січень 1991 роки. У статті «Когнітивна наука метафори

¹ Маслова, В.А. (1997). *Введение в лингвокультурологию*. Москва: Наследие, 148.

² Бернхард, Л. (2003). *Ислам и Запад*. Москва: Библийско-Богословский Институт св. ап. Андрея.

та філософія нейропсихології» дослідник проаналізував те, «як американський лідер пояснював іракську анексію через метафору «держави-гвалтівника» (Іраку) і «держави-жертви» (Кувейта)»¹. Автор доводить, що населення США повірило у метафору «насилля жорсткого Іраку» над «беззахисним Кувейтом», тому що президент наводив реальні історії про згвалтування місцевого населення та пограбування. Лідер американців посилався на висновки мислителів доби Просвітництва, коли вважалось, що люди, які уклали суспільний договір та оформили своє співжиття у державу, не повинні бути предметом інтересу іншої держави. Дж. Буш, відповідно до дослідження вченого, використовує антропоморфну метафору «держави» як живої спільноти, а міжнародна політика метафорично представлена у якості громадського договору. Рорер аналізує метафорику промов президента США, відповідно до якої «агресія Іраку – це злочин не тільки проти Кувейту, а й проти суспільного договору, тобто проти всіх законослухняних людей-держав, які і повинні покарати «дикуна-гвалтівника». Цей кейс є дуже важливим відносно аналізу метафоричного дискурсу таких випадків. Наприклад, можна його застосувати на українські реалії, коли у березні 2014 року Росії вчинила незаконні дії стосовно територіальної цілісності України. Відповідно до риторики світових лідерів та українських політиків, Росії вчинила агресивні дії. Президент України Петро Порошенко постійно наголошує на незаконності дій РФ та вказує, що її дії носять нецивілізований характер. Риторика глави держави побудована на протиставленні. Наприклад, під час спільної прес-конференції з Прем'єр-міністром Швеції Стефаном Льовеном президент додав, що в ситуації з продовженням агресивних дій Росії «єдиною можливою реакцією цивілізованого світу має стати продовження санкцій»². У цьому контексті Росія постає як уособлення нецивілізованого світу. Цікаво проаналізувати виступи президента України з нагоди святкування 70-річчя з часів перемоги у Другій світовій війні. Риторика двох років майже не змінилась і побудована на аналогії дій Росії та Німеччиною. Наприклад, 2 вересня 2015 року глава держави сказав: «Криваві уроки Другої світової війни не повинні бути марними. Зупинити агресора можна тільки об'єднаними зусиллями, як це було 70 років тому». Також він звертається до всіх «вільних народів»³, апелюючи до того, що керівництво Росії агресивними діями сприяє поневоленню українців. Тут є відсилка до історичної пам'яті українського народу, який постійно бореться за свободу та незалежність. Про це також згадує президент, наприклад під час привітання українців 25 серпня 2016 року з Днем незалежності: «проголошення незалежності стало закономірним результатом нашого історичного розвитку, спільною перемогою багатьох поколінь українців, які боролися й гинули за наші національну ідентичність, державну самостійність і власний колір на політичній карті світу»⁴. У останньому привітанні українців з Різдом Петро Порошенко використав метафору «ворог-антихрист»: «У це прекрасне свято, коли всі збираються за сімейним столом, пропоную в першу чергу у святих образах помолитися за воїнів, які і в ці новорічно-різдвяні дні захищають нас від ворога-антихриста»⁵.

Аналогічне можна було побачити у промові до Дня незалежності: «Москва намагається душити нас як закриттям свого ринку, так і блокуванням транзиту в інші країни; ворогу не вдалося реалізувати жодної стратегічної задачі, і він не зміг поставити Україну на коліна. За це і загинуло 2504 наших воїнів».

Кореляція з ворогом, агресором та узурпатором звучить у промовах різних політиків для номінації дій РФ по відношенню до України. Відповідно до методології дослідження такого дискурсу, яку розробив Ренан, Україна зображується як слабка жінка, яка потерпає від агресивних

¹ Rohrer, T. *The Cognitive Science of Metaphor from Philosophy to Neuropsychology*. *Neuropsychological Trends* <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.112.8260&rep=rep1&type=pdf#page=26>> (2016, грудень, 23).

² Єдиною можливою реакцією цивілізованого світу має стати продовження санкцій проти агресора – Президент України та прем'єр-міністр Швеції. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. <<http://www.president.gov.ua/news/yedinoyu-mozhliyoyu-reakciyeyu-civilizovanogo-svitu-maye-sta-38740>> (2017, січень, 03).

³ Звернення до Українського народу та народів світу у зв'язку із 70-річчям закінчення Другої світової війни. *Офіційне інтернет-представництво президента України*. <<http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-do-ukrayinskogo-narodu-ta-narodiv-svitu-u-zvyazku-35904>> (2017, січень, 05).

⁴ Виступ Президента під час Параду Незалежності. *Офіційне інтернет-представництво президента України* <<http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-pid-chas-paradu-nezalezhnosti-37949>> (2017, січень, 09).

⁵ Різдвяне привітання президента України. *Адміністрація президента України*. <<https://www.youtube.com/watch?v=lxqz2y4Y74o>> (2017, січень, 09).

дій. Джерело-мішень цієї політичної метафори складається з раціонального моменту, який апелює до розуму людини, який усвідомлює, що агресивні дії проти слабкої жінки неприпустимі, так і ірраціональний, який пов'язаний зі впливом на національні почуття народу. У вищезгаданій промові президента на День незалежності існує декілька політичних метафор для зображення молодої України, на яку напав агресивний ворог. Доказом цього є цитата з виступу глави держави: «Маючи за плечима власний двадцятип'ятирічний досвід, із юності вступаємо в куди відповідальніший час зрілості»¹. Інша цитата вказує на те, що у політичному дискурсі Україна трактується як жінка, що пов'язано з використанням прикметників жіночого роду. Наприклад: «Від початку російської агресії проти України в лютому чотирнадцятого року українці кожного дня активно голосують за єдину, незалежну, соборну, унітарну, демократичну, європейську Україну».

Відношення домінування у політичній сфері пояснюється через моделювання родинних зв'язків. Найбільш поширеною є дихотомія «молодшого і старшого брата». Це також актуально для дослідження гендерного аспекту політичних метафор, оскільки усталеною метафорою у російському політичному дискурсі, який перейшов в український є метафора «Москва старший брат», в якій також можна знайти гендерний момент, що пов'язаний з нав'язуванням російській нації характеристик, які притаманні чоловічому началу: сила, агресія, авторитет. У книзі «Дескрипторна теорія метафор» наводяться такі приклади позиціонування Російської федерації у політичному дискурсі: «Росія більше не може бути старшим братом; старий старший брат все таки кращий за нових старший братів, які одразу виникнуть, як тільки відбудеться відсторонення від Росії»². Сфера-джерело у цій метафорі – це родинні зв'язки, де колишні частини Радянського Союзу сприймаються у метафоричному дискурсі сучасної Російської Федерації, як частини великої сім'ї, а розпад Союзу як розлучення. Подібні концептуальні метафори використовували пропагандисти США, щоб довести населенню правильність військових дій проти Саддама Хусейна в Іраку. За допомогою концептуальної метафори «Ірак – кривавий тиран, який вчинив протиправні дії проти Кувейту, заслуговує на такі дії. Дослідник Дж. Лакофф проаналізував метафоричні конструкції, використані сторонами конфлікту і довів, що метафору «старшого брата» використовував Ірак, нібито відносини між Кувейтом та Іраком внутрішньо сімейні, «вони можуть посваритись, проте не можуть закликати інші держави для розв'язання конфлікту»³. Різниця у релігії, культурі та традиціях виправдала дії США перед американцями та європейцями, проте дискурс для арабських народів виявився не зрозумілим. Цим дослідник пояснює непорозуміння між країнами під час війни у Перській затоці.

Варто розглянути гендерний аспект у процесі використання політичних метафор суб'єктами політики відповідно до гендеру. Дослідник Дж.Лакофф приділяв увагу дослідженню гендерних особливостей політичної метафорики і прийшов до висновків про те, висловлювання жінок у політиці характеризуються ввічливим та найбільш коректним тоном. Жінки вирізняються емоційністю промов, підкресленням текстів гіперболами, їм притаманна напруженість політичної риторики, апеляція до материнських почуттів, виокремлення важливих політичних питань відбувається на основі повторень та підсилення інтонації. Також виявлено, що жінки у політиці частіше користуються своїми перевагами та ухиляються від відповідей на запитання.

Розглянути варто передвиборчу агітацію Гіллари Клінтон під час виборів президента США. Політик акцентувалась на темі жінки у соціальному та політичному середовищі, що характерно для американського політичного дискурсу. Наприклад, у з 1998 року вона використовує термін «*victims of war*» (жертви війни), що наголошує на слабкості жінок перед агресивними справами, притаманними чоловікам. Тоді у промові прозвучали такі слова: «Жінки завжди були головними жертвами війни. Жінки втрачають своїх чоловіків, батьків своїх синів, які гинуть у боях. Жінки часто змушені залишати будинки, де вони проживали. Жінки часто отримують статус біженця через військові конфлікти, а іноді, що частіше, стають жертвами у сучасній війні. Жінки часто залишаються з відповідальністю, на самоті у вихованні дітей через війну»⁴. Дослідники феміністичного дискурсу зробили висновок щодо того, що Клінтон абсолютизує жінку як єдину жертву війни, і мета цього більший емоційний вплив на слухача. Під час передвиборчої гонки 2008

¹ Виступ Президента України під час Параду Незалежності. *Адміністрація Президента України*. <<https://www.youtube.com/watch?v=yqWz0Se0vzs>> (2017, січень, 09).

² Баранов, А.Н. (2014). *Дескрипторная теория метафор*. Москва: Языки славянской культуры.

³ Чудинов, А. (2006). *Политическая лингвистика*. Москва: Изд-во Флинта, 253-254.

⁴ Clinton, H. (1998). *The First Ladies' Conference on Domestic Violence in San Salvador, El Salvador. The White house*. <https://clinton3.nara.gov/WH/EOP/First_Lady/html/generalspeeches/1998/19981117.html> (2016, грудень, 30).

року, коли основними висуванцями на пост майбутнього президента були Барак Обама та Джон Маккейн, Гіларі Клінтон розпочала свою промову словами «Горда матір. Гордий демократ. Гордий американець. І зятятий прихильник Барака Обама», чим пов'язала гендерну ознаку до політичної промови. У цій же промові Клінтон використовує метафору «будівництва»: «Я балотуюсь на пост президента, щоб відновити обіцянку Америки. Для відновлення середнього класу і підтримки американської мрії, щоб забезпечити можливість наполегливо працювати, для того, що б робота була винагороджена, щоб зберегти умови для коледжів, а також виходу на пенсію»¹.

У дебатах з конкурентом на виборах президента США Дональдом Трампа Клінтон використовує метафору «зцілення»: «Я хочу зцілити нашу країну і привести її разом з вами до благополуччя, тому що це, по-моєму, кращий спосіб для нас отримати прекрасне майбутнє, яке наші діти і наші онуки заслуговують»².

Висновки:

1. Політичні метафори є невід'ємною частиною промов політиків. Дослідження їх вживання жінками та чоловіками у політиці дає змогу класифікувати особливості гендерного аспекту політичної комунікації.

2. Гендерний аспект політичних метафор краще всього досліджувати на основі розробок учених у галузі теорії концептуальної метафори.

3. Жінки у політиці часто використовують метафори «будівництва» та зцілення, їм характерна образність, емоційність та непослідовність, а також апеляція до почуттів.

4. Чоловіки у політиці менше використовують емоційні метафори, вони частіше апелюють до логіки та раціонального сприйняття світу.

References:

1. Baranov, A.N. (2014). *Deskriptorna teoriya metafor* [Descriptor theory of metaphor]. Moscow: Yazyiki slavyanskoj kulturyi, 344 [in Russian].
2. Bernard, L. (2003). *Islam i Zapad* [Islam and the West]. Moscow: Bibleysko-Bogoslovskiy Institut sv. ap. Andreyia [Biblical Theological Institute of St. ap. Andrew]. [in Russian].
3. Budaev, E., Chudinov, A. (2006). *Metafora v politicheskom interdiskurse* [Metaphor in political inter-discourse]. Ekaterinburg: Uralskiy gosudarstvennyiy pedagogicheskiy institut [Ural State Pedagogical Institute]. [In Russian].
5. Chudinov, A. (2006). *Politicheskaya lingvistika* [Political linguistics]. Moscow: Izdatelstvo Flinta. [in Russian].
6. Clinton, H. (1998). The First Ladies' Conference on Domestic Violence in San Salvador, El Salvador. *The White house*. <https://clinton3.nara.gov/WH/EOP/First_Lady/html/generalspeeches/1998/19981117.html> (2016, December, 30). [in English].
7. Hillary Clinton's Prime-Time Speech (2008). *National Public Radio*. <<http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=94003143>> (2016, December, 27). [in English].
8. Maslova, V.A. (1997). *Vvedenie v lingvokulturologiyu* [Introduction to lingvo-cultural studies]. Moscow: Nasledie [in Russian].
9. Rohrer, T. *The Cognitive Science of Metaphor from Philosophy to Neuropsychology*. Neuropsychological Trends <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.112.8260&rep=rep1&type=pdf#page=26>> (2016, December, 23). [in English].
10. Second Presidential Debate Between Hillary Clinton and Donald Trump (2016). *Fortune*. <<http://fortune.com/2016/10/09/presidential-debate-read-transcript-donald-trump-hillary-clinton/>> (2017, January, 09). [in English].

¹ Hillary Clinton's Prime-Time Speech (2008). *National Public Radio* <<http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=94003143>> (2016, грудень, 27).

² Second Presidential Debate Between Hillary Clinton and Donald Trump (2016). *Fortune*. <<http://fortune.com/2016/10/09/presidential-debate-read-transcript-donald-trump-hillary-clinton/>> (2017, січень, 09).